

**IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNING TA'LIM-
TARBIYA OLISHLARI**

Toshkent shaxri Olmazor tumani

TTAning morfologiya yo`nalishi

2-kurs talabasi

Yakubova Feruza

Annotatsiya: Dunyoda tug'ilgan har bir chaqaloq dunyoni eshitish, ko'rish va teginish orqali idrok etadi. Afsuski, har bir chaqaloqqa tabiat ma'qul kelmaydi va ba'zida bola qandaydir qonunbuzarlik bilan tug'iladi. Vizual nuqsonlari bo'lgan bolalar dunyoni butunlay boshqacha tarzda ko'rishadi va ularning tarbiyasi va rivojlanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bunday bolani to'g'ri tarbiyalash uning rivojlanishi, keyinchalik maktabda va keyingi hayotda moslashishi uchun juda muhimdir. Xususan hozirgi kunda imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim-tarbiya olishlari uchun qilinayotgan ishlar, inklyuziv ta'lim va bu ta'lim to'g'risidagi qabul qilingan qonun va bu borada bugungi kundagi muammo va kamchiliklar xususida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, visual nuqson, nutq terapevti, nevropatolog, psixolog, oligofrenopedagog, tiflopedagog.

Аннотация: Каждый младенец, родившийся на свет, воспринимает мир посредством слуха, зрения и осязания. К сожалению, природа благоволит не каждому малышу, и иногда ребенок рождается с каким-то нарушением. Дети с нарушениями зрения совершенно иначе видят мир, и их воспитание и развитие имеют свои особенности. Правильное воспитание такого ребенка очень важно для его развития, адаптации в

дальнейшем в школе и в дальнейшей жизни. В частности, были обсуждены проводимая работа по обучению детей с ограниченными возможностями, инклюзивное образование и принятый закон об этом образовании, а также текущие проблемы и недостатки в этой связи.

Ключевые слова: инклюзивное образование, нарушения зрения, логопед, невропатолог, психолог, олигофренопедагог, тифлопедагог.

Abstract: Every baby born into the world perceives the world through hearing, sight and touch. Unfortunately, nature does not favor every baby, and sometimes a child is born with some kind of violation. Children with visual impairments see the world in a completely different way, and their upbringing and development have their own characteristics. Proper upbringing of such a child is very important for his development, adaptation later in school and in later life. In particular, the work being done for the education of children with disabilities, inclusive education and the adopted law on this education, as well as the current problems and shortcomings in this regard, were discussed.

Key words: inclusive education, visual impairment, speech therapist, neuropathologist, psychologist, oligophrenopedagogue, typhlopedagogue.

Hozirgi kunda ko'plab davlatlar qatori O'zbekistonda ham imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim va tarbiya olishlari, tibbiy muolajalar olib borishlari uchun imkoniyatlar yaratib kelinmoqda va bunday insonlar va bolalarning haq-huquqlari qonun hujjatlari bilan mustahkamlab qo'yilgan va himoya qilinmoqda. . BMT ning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyaning xalqaro standartlari, shuningdek, "nogiron" so'zi o'rniga "nogironligi bo'lgan shaxs" atamasidan foydalanishni nazarda tutuvchi "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida" gi Qonun yurtimizda yuqoridagi toifaga mansub shaxslarning huquq va manfaatlarini ifodalashga xizmat qiladi. 2008-yil 22 - apelda " O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida" gi qonun qabul qilindi. Bu qonun 2021-yil 16-

yanvardan o'z kuchini yo'qotgan bo'lib, bu qonunga muvofiq 2020-yil 15 oktabrda " Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida" gi O'RQ-641 sonli qaror qabul qilingan bo'lib, bu hujjat ko'zi ojizlar uchun mo'ljallangan Brayl alifbesida ham nashrdan chiqarildi. Prezident tomonidan 13- oktabr 2020-yilda " Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim - tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora - tadbirlari to'g'risida" gi PQ-4860-son qarori qabul qilindi. Bu hujjat Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasida e'lon qilingan va 2020- yil 14 - oktabrdan kuchga kirgan. Hujjatga ko'ra 2020-2025-yillarda Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi va 2020-2021 yillarda uni amalga oshirish bo'yicha " Yo'l xaritasi" tuzib chiqiladi. Bu konsepsiya 2 bosqichda amalga oshirish rejalashtirilgan bo'lib, 1-bosqichda (2020-2022-yillar) inklyuziv ta'limni yo'lga qo'yish uchun shart-sharoitlar yaratish, bu bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash, ijtimoiy, normativ bazani yaratish, jihozlash va zarur o'quv qurollari bilan maktablarni ta'minlash nazarda tutilgan. 2- bosqichda (2023-2025-yillar) inklyuziv ta'lim tizimini bosqichma-bosqich umumiy o'rta ta'lim muassasalarida joriy etish, bu bo'yicha chora - tadbirlarni amalga oshirish kabilar.

Inklyuziv ta'lim - bu maxsus ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma - xilligini hisobga olgan holda barcha tahsil oluvchilar uchun ta'lim muassasalarida ta'lim olish imkoniyatini teng ravishda ta'minlashdir. Ushbu qonun imkoniyati cheklangan bolalarga tengdoshlari bilan teng ravishda ta'lim olish imkonini beradi. Inklyuziv ta'lim tizimi bosqichma-bosqich ayrim maktablarda sinov tariqasida yo'lga qo'yiladi va ijobiy natija va tajribalar keyinchalik respublikaning boshqa hududlaridagi maktablarida tadbir etiladi. Shuningdek, o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi qoshida " Inklyuziv ta'lim laboratoriyasi" tashkil etiladi. Inklyuziv ta'limni joriy etishda boshqa davlatlarning tajriba va yutuqlaridan foydalanish, yaxshi natijalarga erishish uchun zamin bo'la oladi. Misol uchun, Amerika davlatlarida nogironligi bo'lgan bola tug'ilsa, uni

tug'ilganidan boshlab ijtimoiy hayotga moslashtirish, avvalo maktabgacha ta'lim bosqichiga, so'ngra maktab, kollej va universitetlarda tahsil olishiga erishish va amalga oshirish uchun mutaxassislar, nevropatolog, psixolog, nogironlik turiga qarab logoped, oligofrenopedagog yoki tiflopedagog biriktiriladi. Bu mutaxassislar bola hayotining dastlabki kunlaridan boshlab bola bilan shug'ullanishadi va uni bog'chaga (ijtimoiy muhitga) har tomonlama moslashtirib borishadi. Bog'chada ishlaydigan maxsus pedagoglar imkoniyati cheklangan bolani maktabga tayyorlashadi. Natijada bunday bolalar inklyuziv ta'limga tayyor holatda, oddiy maktablarda boshqa sog'lom bolalar bilan birgalikda tahsil olish, bunday muhitda ulg'ayishga moslashgan holatda chiqadi. Keyingi o'quv yilidan boshlab alohida ta'limga ehtiyojmand bolalarning 24 foizi, 2025-yilgacha esa 40 foizi odatiy maktablarga jalb qilinishi kutilmoqda. Lekin bu ta'lim tizimi hali O'zbekistonlik imkoniyati cheklangan bolalar, ularning otanalari hamda ustozlari uchun yangi muhit, yangi bosqich bo'lgani uchun ham xavotirlar mavjud. Imkoniyati cheklangan har bir bolaning ta'lim va tarbiyasi bilan shug'ullanish alohida e'tibor talab etadi. Lekin statistikaga ko'ra 2020-yilning o'zida O'zbekistonda ko'plab umumta'lim maktablarida 13 ming nafarga yaqin nogironligi bo'lgan o'quvchilar inklyuziv ta'lim bilan qamrab olingan.

Ma'lumki, ko'rish qobiliyati past bo'lgan bolalar atrofdagi dunyoni bilib olishadi teginish va eshitish orqali, asosan. Natijada, ularning dunyo haqidagi g'oyasi bolalarni ko'rishga qaraganda boshqacha shakllanadi. Sensorli tasvirlarning sifati va tuzilishi ham har xil. Masalan, bolalar qushni yoki transport vositasini tashqi belgilari bilan emas, balki tovushlar orqali taniydilar. Shu sababli, bunday muammolarga ega bolalarni tarbiyalashda asosiy fikrlardan biri turli xil tovushlarga e'tibor qaratish... Bunday bolalar hayotida mutaxassislarning ishtiroki ularning normal rivojlanishi uchun tarbiyaning majburiy qismidir.

Ko'rish nuqsoni bo'lgan bolalarni o'rgatish xususiyatlari qanday?

Ko'zni qisqartirish nafaqat atrofdagi dunyoni o'rganish jarayoniga, balki ta'sir qiladi nutqni, bolaning tasavvurini va uning xotirasini rivojlantirish bo'yicha... Ko'rish nuqsoni bo'lgan bolalar, ko'pincha so'zlar va haqiqiy narsalar o'rtasidagi munosabatlar yomonligini hisobga olib, so'zlarni to'g'ri tushuna olmaydilar. Shuning uchun, nutq terapevtining yordamisiz qilish juda qiyin.

Jismoniy faoliyat - davolash va rivojlanishning muhim tarkibiy qismi. Aynan shu narsa, ko'rishni rag'batlantirish, mushaklarni kuchaytirish, harakatni muvofiqlashtirishni rivojlantirish va zarur ko'nikmalarni o'rgatish uchun zarur bo'lgan ochiq o'yinlar. Albatta, teskari ta'sirga yo'l qo'ymaslik uchun faqat oftalmologning tavsiyalarini va chaqaloqning tashxisini hisobga olgan holda. Kosmosda to'g'ri yo'nalishni o'rgatganingizga ishonch hosil qiling muayyan vazifalarni / mashqlarni bajarish orqali. Bolaga biron bir harakatni o'rgatishda, u ko'p marta takrorlang uni amalga oshirish avtomatizmga kelguniga qadar. O'rganish so'zlar va sharhlar bilan birga keladi, shunda chaqaloq aniq nima uchun va nima uchun qilayotganini tushunadi.

O'yinchoqlarga kelsak - ular bo'lishi kerak katta va albatta yorqin (zaharli emas yorqin). Musiqiy o'yinchoqlar va teginish hissiyotlarini rag'batlantirish uchun mo'ljallangan narsalar haqida unutmaslik tavsiya etiladi.

Oila ichida ota-onalar bolani uy ishlarini bajarishga jalb qilishlari kerak... Siz bolaning ko'rish qobiliyatiga ega bo'lmagan bolalar bilan muloqotini cheklamasligingiz kerak. Barcha bolalar maktabga ham, maktabgacha ta'limga ham muhtoj. Va ko'rish qobiliyati past bo'lgan bolalar - in maxsus ta'lim... Albatta, agar buzilishlar juda jiddiy bo'lmasa, u holda bola odatdagi bolalar bog'chasida (maktabda) o'qishi mumkin, qoida tariqasida - ko'rishni to'g'rilash uchun ko'zoynak yoki kontakt linzalardan foydalanish. Turli xil noxush holatlarni oldini olish uchun, boshqa bolalar ko'rish qobiliyati cheklangan bolaning sog'lig'i haqida xabardor bo'lishlari kerak.

Nima uchun bolani ixtisoslashtirilgan bolalar bog'chasiga berish yaxshiroq?

Bunday bolalar bog'chalarida bolalarning ta'lim olishi va rivojlanishi sodir bo'ladi kasallikning xususiyatlarini hisobga olgan holda.

Ixtisoslashgan bolalar bog'chasida bola hamma narsani oladi unga normal rivojlanish uchun nima kerak (nafaqat bilim, balki tegishli davolanish ham).

Ushbu bog'larda oddiy bog'larga qaraganda kamroq guruhlar mavjud.- taxminan 8-15 kishi. Ya'ni, bolalarga ko'proq e'tibor qaratiladi.

Bolalarni bolalar bog'chalarida o'qitish uchun foydalaning maxsus uskunalari va texnikalar.

Ko'zi ojiz bolalar guruhida hech kim bolani masxara qilmaydi - ya'ni bolaning o'zini o'zi qadrlashi tushmaydi. O'qing: Agar bolangiz maktabda bezorilik qilsa nima qilish kerak. Ixtisoslashgan bog'lardan tashqari, ular ham bor maxsus bolalar ko'rishni tuzatish markazlari. Ularning yordami bilan otalar ko'rish qobiliyati cheklangan bolani o'rganish va rivojlantirish muammolarini eng osonroq bo'ladi.

Hozirgi kunda O'zbekiston respublikasida ko'zi ojizlar maxsus maktab-internati 12-yillik ta'lim tizimida ko'rishda nuqsoni bo'lgan va ko'zi ojiz bolalarga ta'lim berib kelmoqda. 2020-yildan boshlab Prezident farmoni bilan bu maktablarda ta'lim olish 11 yillik etib belgilandi. Bu davr ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning to'la fanlarni va hayotiy zarur bilimlarni o'zlashtirishi, kelajakda biror bir kasbni egallashi uchun yetarli bo'lmaganligi sababli Toshkent shahar 77- sonli va Namangan viloyati Kosonsoy tumani 45-sonli ko'zi ojizlar maxsus maktab-internati o'qituvchi va tarbiyachilari tomonidan Xalq ta'limi vaziri hamda prezident nomiga qilingan murojaatda bunday maxsus maktablarni avvalgi 12 yillik ta'limga qaytarish kerakligi muhim asoslar bilan ko'rsatib o'tildi

va so'raldi. Shundan keyin bunday maktablar avvalgi 12 yillik ta'lim tizimiga qaytarildi. 2019-yilda Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarning sifatli ta'lim olishlarini ta'minlash, o'qish sharoitlarini yaxshilash, ular uchun yangi imkoniyatlar yaratish maqsadida "Ko'ngil ko'zi" loyihasi tashkil etildi. Bu loyiha asosida shu yilning o'zida ko'plab ishto amalga oshirildi. Shu loyiha nomi ostida ko'zi ojiz bolalar uchun mo'ljallangan brayl tilidagi kitoblar chop etildi. Saida Mirzyoyevaning tashabbusi bilan bu yil yangi yilda "Ko'ngil ko'zi" xayriya tadbiri doirasida uch ming nafardan ortiq ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar tibbiy ko'rikdan o'tkaziladi. Tekshiruv natijalariga ko'ra, ko'rish qobiliyatini yaxshilash imkoniyati bo'lgan har bir bolaga yordam berish rejalashtirildi. Ayni bayram arafasida bu xayriya doirasida "Sovg'alar karvoni aksiyasi" doirasida O'zbekistonning barcha viloyatlaridagi imkoniyati cheklangan bolalariga sovg'a-salomlar ulashildi. Ko'zi ojiz va zaif eshituvchi bolalarni inklyuziv ta'lim bilan qamrab olish birmuncha qiyinchiliklarni qamrab olishi mumkin. Chunki hozirgi kunda O'zbekistonda tiflopedagog mutaxassislar yetishmaydi. O'zbekiston universitetlarida hozirgi kunda tiflopedagoglarni tayyorlaydigan fakultetlar mavjud emas. Bu borada darslik va qo'llanmalarda ham ishlab chiqilmagan. Ko'zi ojiz bolalar o'qishiga mo'ljallangan brayl tilidagi kitoblar juda katta hajmga egaligi va og'irliigi bilan bolaning ularni har kuni maktabga ko'tarib borishida qiyinchiliklar tug'diradi.

Bu ta'lim tizimini joriy etish uchun avvalo jamiyatni, maktabdagi sog'lom bolalarni ham, imkoniyati cheklangan bolalarni ham bunga moslashtirish kerak. Ayniqsa, boshlang'ich sinfda tahsil olayotgan bolalar nogironlik nima ekanligi, bunday bolalarning ustidan kulmaslik kerakligini bilishmaydi. Shuning uchun ham ularinklyuziv ta'lim davomida nogironligi bo'lgan tengdoshining ustidan kulishi, masxara qilishi, uni ajratib qo'yishi, kamsitishi kabilar kuzatilsa, bu albatta nogironligi bo'lgan bolaning ruhiyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Sog'lom bolalar orasida o'zini kamsitilganday his etish bola uchun doimiy ruhiy zo'riqish ostida yashashga sababchi bo'ladi. Maxsus

maktab-internatlarda esa nogironlik jihatidan bir-biriga o'xshash bo'lgan bolalar ta'lim va tartiya olishi jarayonida atrofidagi tengdoshari ham o'ziga o'xshashligi, u kabi kasallik bilan og'rigani uchun ham ortiqcha ruhiy bosimlar kuzatilmaydi va ular o'zlarini atrofda gilardan zaif va kuchsizday his etishmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.yuz.uz
2. www.norma.uz. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limjoriy etiladi.-17.10.2020.
3. www.kun.uz. Inklyuziv ta'lim uchun 5 yillik reja.- 18.03.2021